

Biljana Anđelković*
Etnografski institut SANU

„BIRJAN SVADBE“: UKIDANJE ALKOHOLA NA SVADBENIM PROSLAVAMA BOŠNJAKA U NOVOM PAZARU**

Apstrakt: Revitalizacija islama koja je tokom poslednjih decenija zahvatila Novi Pazar predstavlja proces sa snažnim društvenim i kulturnim posledicama. Osim na nivou lične religioznosti i religijske prakse, ona je postala vidljiva u različitim segmentima javnog i privatnog života (načina oblačenja, ishrane, organizacije porodičnih i društvenih okupljanja, obreda). Ove promene naročito su uticale na transformaciju privatnih proslava, uključujući i svadbene. Jedna od posledica ovih promena bila je postepeno izbacivanje alkohola sa svadbenih veselja, što se odrazilo ne samo na ponudu pića, već i na formu i dužinu trajanja proslave, atmosferu događaja, kao i na način na koji zajednica danas doživljava svadbu. Rad se zasniva na etnografskoj građi prikupljenoj tokom 2023. i 2024. godine u Novom Pazaru, a njegov cilj je da pokaže kako svadba u savremenom periodu predstavlja prostor preplitanja lokalne tradicije, religijskog identiteta i širih društvenih procesa. Izostavljanje alkohola sa ovih proslava prepoznato je kao jedan od važnih indikatora dubljih društvenih transformacija koje oblikuju identitet bošnjačke zajednice.

Ključne reči: svadbe, Novi Pazar, islam, Bošnjaci, dealkoholizacija.

Svadbe predstavljaju jedan od najznačajnijih rituala u životnom ciklusu pojedinca, ali se isto tako mogu posmatrati i kao prostor unutar kojeg se ma-

* biljana.andjelic@ei.sanu.ac.rs

** Tekst je rezultat rada na projektu „Istraživanje i evidentiranje elemenata nematerijalnog kulturnog nasleđa Bošnjaka na području jugozapadne Srbije“ broj 451-04-579/2024-02 od 09.04.2024. godine koji finansira Ministarstvo kulture Republike Srbije i rada u Etnografskom institutu SANU koji finansira Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije, a na osnovu Ugovora o realizaciji i finansiranju naučnoistraživačkog rada NIO u 2025. godini, broj: 451-03-136/2025-03/200173, od 04.02.2025.

nifestuju šire društvene, kulturne i religijske promene. Dosadašnja etnološka literatura svadbene običaje u Novom Pazaru obrađivala je tek u nekoliko radova (v. Petrović 1938; Mušović 1994; Anđelković 2025), dok su istraživanja šireg područja Pazara i okoline donela nešto više podataka (v. Azemović 1979; Bratić 1984; Недељковић 1986; Васић 1986; Ćulafić 1987; Mušović 1994; Hadžić 2015; Glišović 2019; Kahramanyol 2019; i dr.). Ipak, sama svadbena proslava, pre svega u pogledu njene organizacije, trajanja i sadržaja, uglavnom je ostala u drugom planu u odnosu na istraživanje svadbenih običaja.

Tokom poslednje decenije, gotovo potpuni prestanak služenja alkohola na svadbama u Novom Pazaru doveo je do vidljivih promena u organizaciji, trajanju i atmosferi svadbenih proslava. Iako naizgled mala, ova promena u svadbenom meniju imala je višestruke posledice na obrasce ponašanja gostiju, način organizacije veselja, kao i na individualne doživljaje današnjih proslava.

U radu se stoga usmerava pažnju na detektovanje promena koje je uzrokovala dealkoholizacija svadbenih proslava u Novom Pazaru.¹ Analiza obuhvata period od socijalizma, kada je alkohol bio široko prihvaćen i prisutan na svim veseljima, do savremenog perioda u kojem se novi modeli svadbenih proslava, „oslobođeni“ alkohola i prilagođeni religijskim normama, tumače kao vid reprezentacije islamskih vrednosti. Jedno od glavnih polazišta u radu jeste da izostanak alkohola predstavlja indikator preoblikovanja vrednosnog sistema i važan element u konstruisanju i javnoj artikulaciji religijskog, kako individualnog tako i kolektivnog identiteta bošnjačke zajednice.

Analiza se oslanja na rezultate terenskih istraživanja vršenih tokom 2023. i 2024. godine u Novom Pazaru. Istraživanja su prevashodno bila usmerena na prikupljanje podataka o svadbenim običajima Bošnjaka u drugoj polovini 20. i početkom 21. veka, ali se tokom istraživanja tema dealkoholizacije svadbene proslave nametnula kao važan faktor transformacije savremene svadbe i kao takvoj joj je posvećena posebna pažnja. Terenska istraživanja vršena su u različitim periodima godine što je bilo važno za posmatranje i razumevanje promena u dinamici gradskog života.² Polustrukturirani intervjui na temu svadbenih proslava su obavljani sa 45 ispitanika različitih generacija, pola, obrazovanja i profesionalne orijentacije i oko 20 neformalnih razgovora. Osim sa mladencima i gostima, intervjui su obavljani sa vlasnicima ugostiteljskih objekata u kojima se organizuju svadbe, konobarima, muzičarima, imamima, organizatorima i dekoraterima venčanja. Tokom istraživanja fokus je stavljen na nekoliko

1 *Dealkoholizacija* je pojam koji se koristi u kontekstu tehnologije proizvodnje i prerade pića i predstavlja proces uklanjanja (udela) alkohola iz vina ili piva korišćenjem različitih proizvodnih metoda. Međutim, u kontekstu ovog rada pojam dealkoholizacije se koristi u prenesenom, tj. sociokulturnom značenju i odnosi se na odsustvo javne konzumacije kao i prodaje alkoholnih pića u određenim društvenim praksama. Ona ne podrazumeva nužno potpunu zabranu alkohola u privatnom kontekstu, već se isključivo odnosi na njegovo eliminisanje iz javno vidljivih i kolektivnih događaja.

2 Istraživanje je vršeno za vreme ramazanskog posta; zatim, oko Nove godine i tokom leta kada je veliki broj radnika na privremenom radu u inostranstvu dolazio kući i kada se organizuje najviše proslava; i, u proleće i jesen kada grad živi nešto mirnijim tempom.

elemenata: na društveni kontekst izbacivanja alkohola sa svadbenih proslava, promenu trajanja svadbene proslave, ulogu alkohola i muzike kao ključnih nosilaca atmosfere na svadbi, zatim na ekonomske aspekte organizacije, ali i na ambivalentne stavove ispitanika prema dealkoholizaciji proslava. Razgovori sa ispitanicima starije generacije su uključivali set pitanja koji se odnosio na period socijalizma kako bi se bolje sagledale i razumele promene do kojih je došlo u novijem periodu.

Alkohol, religija i identitet: teorijski okvir i lokalni kontekst Novog Pazara

Proces postepenog ukidanja alkohola na svadbenim proslavama odvijao se kao deo širih društvenih i političkih promena koje su se dogodile tokom poslednje decenije 20. i prvih decenija 21. veka na prostoru zapadnog Balkana. Ovaj period obeležen je procesom intenzivne revitalizacije svih religija i konfesija, pa islam u tom pogledu ne predstavlja izuzetak. U prilog tome govore i brojna sociološka i antropološka istraživanja (v. Đorđević, Todorović & Mitrović 2007; Elbasani & Roy 2015). Novi Pazar, kao multietnička i multikonfesionalna sredina na jugozapadu Srbije,³ ali i kao najveći grad i središte verskog, političkog i kulturnog života sandžačkih Bošnjaka, predstavlja posebno plodan teren za ispitivanje načina na koji su se religijska revitalizacija i globalni islamski uticaji odrazili na svakodnevne i praznične prakse pripadnika bošnjačke zajednice.⁴

Ovaj proces ogleda se u intenziviranju religijskih praksi, porastu procenta *pokrivenih* žena i nošenju hidžaba (više u Đurović 2015), pojačanoj vidljivosti islamskih simbola u javnom prostoru, jačanju verskih institucija, kao i u sve izraženijem usaglašavanju svakodnevnih i prazničnih praksi sa islamom. Posebno je uočljivo izmeštanje verskih praznika iz sfere privatnosti u javni prostor, čime religija postaje značajan činilac javnog diskursa i kolektivnog identiteta (više u Aksić 2020). Sredinom devedesetih godina 20. veka došlo je do revitalizacije verskog života u Novom Pazaru koja se najbolje videla kroz obnovu i izgradnju novih džamija, školovanje većeg broja imama, porast broja mladih koji pohađaju medrese i mektebe, osnivanje Fakulteta za islamske studije, kao i kroz angažovanje medija u promociji islamskih vrednosti i načina života. Proces je značajno intenziviran uvođenjem veronauke u osnovne i srednje škole

3 U Novom Pazaru pored Bošnjaka koji čine gotovo 80% ukupne populacije, žive Muslimani, Srbi, Goranci, Romi, Torbeši i Albanci. Prema Popisu stanovništva iz 2022. godine vernici muslimanske veroispovesti u Novom Pazaru čine oko 82,9% svih vernika (više podataka videti na: <https://data.stat.gov.rs//Home/Result/3104020301?languageCode=sr-Cyrl>).

4 Sanja Zlatanović je u domaćoj etnologiji i antropologiji među prvima ukazala na to da je svadba “po svojoj formi, sadržaju i značaju, izuzetno pogodna da se posredstvom nje problematizuju različiti oblici identiteta“ (Zlatanović 2007, 36; takođe videti Zlatanović 2003), što je zatim pokazala i Bojana Bogdanović na primeru srpske zajednice u Rumuniji (v. Bogdanović 2020).

početkom dvehiljaditih godina, što je mlađe generacije dodatno približilo islamu. Odrastanje u duhu islama uticalo je na prestanak konzumiranja alkohola kao i na izbegavanje prostora i društva u kojima je prisutan. Lokalni i regionalni mediji, a u novijem periodu i društvene mreže, veoma su doprineli shvatanju o važnosti islama za bošnjački nacionalni identitet.⁵

Pored nabrojanih promena, kao jedna od ključnih posledica porasta broja religioznih u Novom Pazaru izdvaja se drastično smanjenje broja mesta na kojima se može kupiti ili konzumirati alkohol. Ova promena značajno je preoblikovala privatne navike pojedinaca, kao i načine obeležavanja važnih životnih događaja. Svadbene proslave su, kao događaji od posebnog značaja, postale jedno od ključnih polja na kojem se ova zabrana jasno manifestuje, dovodeći do postepene modifikacije njihove forme i sadržaja i u okviru kojih su lokalna tradicija i verski identitet vremenom počeli da oblikuju drugačije modele slavlja. Razumevanje ovih promena zahteva sagledavanje konzumacije alkohola kao kulturno i društveno utemeljene prakse.

Upravo na to ukazuje više antropoloških studija (vidi Douglas 1987; De Garine & De Garine 2001; Milanović 2019) koje pokazuju da konzumaciju alkohola ne bi trebalo posmatrati isključivo kao individualni čin već i kao društvenu praksu čvrsto vezanu za specifične socijalne kontekste. U domaćoj etnologiji i antropologiji brojni su autori koji su se bavili upotrebom alkohola kao sastavnim elementom obreda (v. Knežević 1978), kafanskim ritualima (Kovačević 1984), kulturom pijenja (Milanović 2016) i nazdravljanja (Pavlović 2022) i pokazali da prisustvo alkohola u različitim situacijama utiče na dinamiku okupljanja. Iako su brojna antropološka istraživanja analizirala ulogu alkohola u obredima i javnim svečanostima, relativno malo pažnje posvećeno je specifičnim sredinama u kojima je konzumacija alkohola u direktnom sukobu sa dominantnim verskim normama.⁶ Uprkos bogatoj antropološkoj literaturi koja se bavi ulogom alkohola u obredima, svečanostima i svakodnevnim praksama, primetno je da nedostaju istraživanja koja fokus stavljaju na nacionalni ili regionalni karakter pijenja (Demossier 2005). Na ovaj nedostatak posebno ukazuje Wilson, ističući da je uloga alkohola i pijenja u istorijskoj, kao i u savremenoj izgradnji nacionalnih, etničkih i drugih kolektivnih identiteta dugo bila zastavljena u antropološkim istraživanjima (Wilson 2005: 7).

5 Više o problemu nacionalnog identiteta Bošnjaka u Sandžaku videti u: Botić 2018. U domaćoj etnologiji i antropologiji relativno je mali broj radova koji se u savremenom kontekstu neposredno bave odnosom islama i bošnjačkog nacionalnog identiteta na prostoru Sandžaka. Ipak, postoje radovi koji razmatraju reprezentacije muslimana u srpskoj etnologiji ukazujući na to da one odražavaju ideološke i vrednosne okvire tadašnje nacionalne nauke više nego stvarnost samih muslimanskih zajednica (v. Pišev 2019), kao i studije koje iz istorijske perspektive posredno razmatraju etničku strukturu u Novom Pazaru (Dimitrijević 1912; Mušović 1979). Najbrojniji su, međutim, radovi koji se bave nacionalnim identitetom Bošnjaka na širem geografskom prostoru, naročito u Bosni i Hercegovini (vidi, na primer: Barišić 2007; Filandra 2012; Kostić 2024; Ahmed 2004; i dr.).

6 O povezanosti konzumacije alkohola sa društvenim promenama i uticajem religije pisala je sociološkinja Slađana Dragišić Labaš (2014).

Prema njegovom tumačenju, konzumacija alkohola ne predstavlja tek sporedni ili „svakodnevni“ aspekt društvenog života, već jednu od ključnih kulturnih praksi kroz koje se proizvode i reprodukuju etnički, nacionalni, klasni, rodni i lokalni identiteti. Pijenje u tom smislu funkcioniše kao mehanizam izražavanja pripadnosti, ali i kao sredstvo prenosa vrednosti, normi i simboličkih značenja povezanih sa različitim oblicima kolektivnog identiteta. Stoga se uloge alkohola ne mogu svesti na „jednostavne“ obrasce svakodnevice. Naprotiv, kako Wilson ističe, pijenje alkohola predstavlja suštinski kulturnu praksu, duboko ukorenjenu u obrasce ponašanja, vrednosne sisteme, ideologije i istorijske procese određene zajednice. Ono ne deluje samo kao izraz već postojećih nacionalnih ili etničkih identiteta, već aktivno učestvuje u njihovom oblikovanju, održavanju i transformaciji. Kao takvo, konzumiranje alkohola potrebno je posmatrati kao integralnu društvenu, političku i ekonomsku praksu, ali i kao manifestaciju institucionalnih odnosa i kulturnih vrednosti (Wilson 2005: 3–4).

Uprkos ovako postavljenom teorijskom okviru i njegovoj relevantnosti, u domaćoj antropologiji ovakav pristup i dalje je slabo zastupljen. Jedan od retkih radova koji se dotiče konzumacije alkohola u Novom Pazaru (Nedeljković 2025) razmatra ovaj fenomen prvenstveno u kontekstu ugostiteljstva, dok ritualni okviri ostaju izvan fokusa analize. Autor pritom ukazuje da konzumiranje alkohola “u većinski muslimanskim sredinama u Srbiji prestaje da bude samo religijsko ili kulturološko pitanje i dobija dublju političku težinu“ budući da se „islam prepoznaje kao centralno pitanje etničkog identiteta Bošnjaka, a samim tim i islamske verske institucije postaju prisutniji faktor u svakodnevnom životu“, kao i da „pojedine kulturne prakse tako dobijaju veći simbolički značaj i postaju deo preporučenog životnog stila” (Nedeljković 2025, 65), analiza ostaje ograničena na domen svakodnevnih praksi. Takav pristup, međutim, ostavlja otvoren istraživački prostor za detaljnije razmatranje uloge alkohola, ali i njegovog odsustva, u okviru privatnih proslava, poput svadbi, suneta, babina, devojačkih večeri i sličnih događaja. Upravo u ovim kontekstima kulturne prakse dobijaju pojačanu simboličku vrednost i funkcionišu kao mesta intenzivnog pregovaranja, potvrđivanja i redefinisavanja identiteta, što ih čini naročito relevantnim za antropološku analizu savremenih društvenih promena. Međutim, iako pitanja identiteta, političkih implikacija i simboličkih značenja vezanih za konzumaciju alkohola predstavljaju analitički plodno polje, fokus ovog rada nije usmeren na uticaj alkohola, već na njegovo odsustvo i posledice koje to odsustvo proizvodi u okviru specifičnih društvenih konteksta. U tom smislu, pažnja se pomera sa same prakse pijenja na transformacije koje nastaju njenim izostavljanjem, odnosno na društvene učinke novonastale „praznine“ koju je proizveo prestanak služenja alkohola na svadbenim proslavama.

Izostanak alkohola ne predstavlja samo promenu u ponudi pića, već dovodi do preoblikovanja same strukture proslave, njene atmosfere, dinamike okupljanja, kao i načina na koji se svadba doživljava i vrednuje unutar zajednice. Ove promene mogu se tumačiti kao empirijski pokazatelji preusmeravanja

vrednosnog sistema, ali i kao konkretan uvid u načine na koje procesi religijske revitalizacije utiču na svakodnevne i ritualne prakse. Analiza dealkoholizacije svadbenih proslava omogućava sagledavanje načina na koji se unutar lokalne zajednice uspostavljaju novi modeli porodičnog slavlja, kako se redefinišu granice društveno prihvatljivog ponašanja, kao i na koji način se nove prakse legitimišu u javnom i privatnom prostoru. Time se pažnja usmerava na ono što izostanak alkohola proizvodi, poput novih oblika socijalne interakcije, drugačijih načina zabave i kontrole ponašanja, kao i nove okvire kroz koje se izražavaju religijski identitet i kolektivna pripadnost u savremenom kontekstu religijske revitalizacije.

Upravo iz tog razloga, razumevanje savremenih procesa dealkoholizacije svadbenih proslava u Novom Pazaru zahteva i „povratak“ u prethodne društvene periode, u kojima su se odnos prema religiji i alkoholu formirali pod bitno drugačijim ideološkim i političkim uticajima. Tokom terenskog istraživanja, ispitanici starijih generacija gotovo po pravilu su svoje narative o savremenim svadbama strukturirali kroz poređenja sa „vremenom socijalizma“, koje se u njihovim sećanjima pojavljuje kao referentna tačka za razumevanje današnjih promena. Ova česta poređenja ukazuju na to da socijalistički period ne predstavlja samo istorijski kontekst, već i važan interpretativni okvir kroz koji akteri artikulišu značenja alkohola, religije i identiteta u savremenom trenutku. Naredno poglavlje stoga se oslanja prvenstveno na etnografske podatke prikupljene na terenu i analizira svadbene proslave u socijalističkom periodu iz perspektive samih učesnika.

Svadbene proslave tokom socijalizma: alkohol kao pokazatelj promena

Svadba kao jedan od najvažnijih rituala životnog ciklusa zauzima posebno mesto u životu pojedinca jer, s jedne strane, predstavlja lični čin stupanja u brak, a sa druge, javni događaj putem koga se manifestuju brojne društvene i kulturne norme. Prve značajnije promene u strukturi tradicionalne svadbe i načinu proslavljanja dogodile su se prema rečima ispitanika nakon Drugog svetskog rata.⁷ Taj period, koji je etničkim i verskim zajednicama u bivšoj Jugo-

7 Pod pojmom „tradicionalna svadba“ u ovom radu podrazumeva se skup elemenata (svadbeni običaji/obredi, način odevanja mladenaca i svatova, muzika, posluženje i drugo) koji su bili relativno stabilni i ukorenjeni u lokalnoj zajednici do Drugog svetskog rata. Do tog perioda, promene u svadbenim praksama odvijale su se znatno sporije, uz ograničen uticaj spoljašnjih društvenih i ideoloških faktora. Nakon Drugog svetskog rata, pa tokom čitavog socijalističkog perioda, svadba postaje prostor intenzivnijih transformacija uslovljenih modernizacijskim procesima, sekularizacijom, urbanizacijom i dr. Ove promene ogledale su se u postepenom napuštanju pojedinih ritualnih praksi, izmenama u odevanju, muzičkom repertoaru i posluženju (više videti u Anđelković 2025). Tokom poslednje decenije 20. veka dolazi do selektivnog povratka i reinterpretacije pojedinih „tradicionalnih“

slaviji doneo brojne promene koje su postale vidljive u različitim segmentima privatnog i javnog života, bile su naročito uočljive u kontekstu obrednih praksi. Nina Aksić navodi da se „kulturni identitet u doba socijalizma, kako na državnom tako i na lokalnom nivou, stvarao na potiskivanju nasleđene tradicije i oblikovanju sasvim novog kulturnog identiteta – socijalističkog. Verska praksa stanovnika Novog Pazara bila je u periodu posle Drugog svetskog rata delom potisnuta i sankcionisana na različite načine“ (Aksić 2020, 591).⁸

Prema rečima ispitanika veliki broj mlađih pripadnika islamske veroispovesti u Novom Pazaru tokom tog perioda je, pod uticajem obrazovnih i političkih promena, prihvatio komunističku ideologiju i aktivno se uključio u rad Komunističke partije. Pristupanje partiji u mnogim slučajevima podrazumevalo je napuštanje ili marginalizovanje verskih praksi: prekid redovnog odlaska u džamiju, prestanak klanjanja, kao i sklapanje građanskog, umesto šerijatskog braka. Verska praksa, čak i onde gde se zadržala, bila je rezervisana za sferu privatnosti.

Jedan broj porodica u Novom Pazaru, uprkos dominaciji sekularnih modela, nastavio je da poštuje verske prakse unutar porodice. Kod tih porodica, čiji su članovi i dalje bili posvećeni muslimani, alkohol se nije služio na svadbama, a versko ponašanje, uključujući redovno klanjanje, nastavljeno je iako se najčešće odvijalo unutar domaćinstva, tj. bez odlaska u džamiju. Te porodice su, međutim, činile manjinu u odnosu na većinski deo zajednice kojoj je konzumacija alkohola bila prihvatljiva kao obeležje „moderne“ proslave. Svadba je tako postala prostor demonstracije novog društvenog habitusa u kome je religija dobila sekundarni, odnosno marginalni status.

Osim na svadbene proslave, alkohol je ušao u širu upotrebu u javnom prostoru u Novom Pazaru kao jedna od upečatljivijih posledica društvenih i političkih promena u ovom periodu (vidi više u Nedeljković 2025). Prema svedočenju ispitanika alkoholna pića su već tokom šezdesetih godina 20. veka postala gotovo neizostavna na svadbenim proslavama u gradu, a to je ujedno bila i važna razlika između gradskih i seoskih svadbi, na kojima se alkohol nije služio sve do poslednje decenije 20. veka.⁹

Svadbene proslave, tzv. *banketi*, su do osamdesetih godina prošlog veka uglavnom organizovane u mladoženjinoj kući ili dvorištu.¹⁰ Iako su ove proslave dugo zadržale brojne tradicionalne elemente poput nekih običaja, lokalnih jela, kao i *kata* koji su Novopazarke nosile u svečanim prilikama, alkohol je ipak uneo promenu u ukupnu atmosferu.¹¹ U to vreme žene i muškarci su sla-

elemenata svadbe, koji se više ne prenose kao nepromenjeni, već se prilagođavaju savremenim identitetskim, religijskim i estetskim potrebama organizatora.

8 O mogućnostima periodizacije istorije kulture Novog Pazara vidi Nedeljković 2025.

9 Krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina 20. veka počela je javna upotreba alkohola na svadbenim proslavama u seoskim sredinama, koja je trajala relativno kratko, pa je danas alkohol retko prisutan.

10 Detaljan opis gradske svadbe Bošnjaka u Novom Pazaru tokom druge polovine 20. i početkom 21. veka videti u Anđelković 2025.

11 *Kat* se sastoji od dimija, košulje svilenice, jeleka ili miltana. Bogatije žene su nekada nosile i kolane. Delovi nošnje su izrađivani od različite vrste tkanina, u zavisnosti od imovinskog statusa ženine porodice (više o gradskoj nošnji u Novom Pazaru videti u Rašljanin 1985).

vili ili u odvojenim prostorijama ili različitim danima. Žene javno nisu služile alkohol na svojim proslavama i okupljanjima; međutim, postoje svedočanstva da su i one, iako vrlo retko i u značajno manjim količinama, konzumirale alkohol tokom proslava.¹²

Početak osamdesetih godina 20. veka svadbe su počele da se organizuju u restoranima, a žene i muškarci su počeli da slave u istom prostoru i da igraju zajedno. Kao jedan od prvih restorana u kome su organizovane svadbe ispitanici su često pominjali „Bor“, mada su i drugi objekti, uključujući i hotel „Vrbak“, počeli da iznajmljuju sale za proslave.¹³

Veliki broj privatnih fotografija svedoči o upotrebi alkohola na svadbenim proslavama, a brojni iskazi svedoče o tome koliko je alkohol doprinosa veseloj atmosferi na slavljinama.¹⁴ Među pićima koja su se najčešće služila, i to u velikim količinama, bili su rakija, pivo i vinjak.¹⁵

Iako je restoranski meni izostavljao brojna tradicionalna jela koja su se ranije služila na svadbama, alkohol je obavezno bio prisutan.¹⁶ Svadbe su trajale do ranih jutarnjih časova, a mladenci su obično odlazili sa svadbe nešto pre ponoći, dok su ostali gosti proslavljali do ranih jutarnjih časova.¹⁷

Prema sećanjima ispitanika upotreba alkohola je veoma uticala na slobodnije ponašanje pojedinaca i atmosferu proslava. Veliki broj konzumenata predstavljao je posledicu prihvatanja modela ponašanja zasnovanih na svetovnom uživanju. Kroz upotrebu alkohola artikulirali su se određeni sekularni vrednosni okviri unutar zajednice, koji su bili u direktnoj suprotnosti osnovnim zabranama u islamu.¹⁸ Kroz narative ispitanika o preterivanju sa alkoholom tokom

12 *Žene nisu pile alkohol, a muške kad zovneš na banket – to se zvalo banket – to je pred mrak, oni dolaze na taj akšamluk. Pozove se orkestar. Većinom je bio ovaj starinski, bendžo i onda se pevaju starogradske sevdalinke. Oni piju, vesele se, jedu. (...) Ponekad su dolazile i žene sa mužem. Moj svekar na primer nije branio to strogo na našoj svadbi. Nego većinom su te snahe dolazile, pa i one popiju po čašicu. I ja sam prva pvela to. Pred njim sam popila. (Ž, 65 god.)*

13 *Ja sam pravio svadbu 1981. godine. U restoranu. Tad je kod nas tek počelo u stvari da se pravi. Ja sam među prvima u Pazaru odlučio da tako pravim svadbu. Većinom je kod nas mali prostori u kući, male sobe, tu je komunikacija velika, pozove se komšiluk, društvo. U restoranu je više prostora, više svega, a i malo je modernije od kuće. Tad nije bilo restorana bez alkohola. A sad je 95% bez alkohola. Takoreći 100%. Sad su većinom svi restorani izbacili. (M, 70 god.)*

14 O slobodi ispijanja alkohola u javnom prostoru i u ugostiteljskim objektima koji su zabeleženi na privatnim fotografijama više videti u Nedeljković 2025, 70; 72.

15 *Ja ne verujem da je pijanija generacija rođena nego što sam ja i ovija ranije. Imali smo ovde u centru grada one zgrade, oni restorani. Mi smo to zvali „pijani sokak“. Svaka je bila Lipina kafana, a „Lipa“ je samo radila sa alkoholom. To je sve bilo ovako puno. A, sad ne more da nađeš gde da popiješ, nema dva, tri lokala. (...) Na svadbama se najviše pila rakija, pivo, vinjak, to se pilo... (M, 75 god.)*

16 O jelima na svadbama detaljnije videti u Anđelković 2025.

17 *Svadba obično kreće oko šest ili sedam navečer, pa do ujutru. To nije stalo. To su bili oni Čerkezi smo ih zvali. Bio je bendžo, klarinet, darbuka i to. To je bila uživancija živa. Igrali smo, pevali. Kao banket što kažu. (M, 76 god.)*

18 Pojedini ajeti u Kur'an-u govore upravo o štetnosti alkohola “O vjernici, vino i kocka i kumiri strjelice za gatanje su odvratne stvari, šejtanovo djelo – zato se toga klonite da biste postigli što želite” i “Šejtan želi da pomoću vina i kocke unese među vama neprijateljstvo i mržnju

različitih vrsta proslava moglo se zaključiti da je alkohol funkcionisao kao simbol prihvatanja novog socijalističkog sistema i udaljavanja od verskih principa koji su nekada poštovani u velikom broju muslimanskih porodica.

Revitalizacija islama i promena odnosa prema alkoholu u Novom Pazaru

Kao religija koja je istorijski postojala u različitim etničkim i kulturnim kontekstima, islam je uvek ispoljavao određene lokalne specifičnosti. U Novom Pazaru, odnos prema alkoholu u prošlosti je bio znatno tolerantniji nego u nekim drugim islamskim zajednicama (v. Nedeljković 2025). Iako se u javnosti lokalni muslimani često posmatraju kao homogena zajednica, postoje značajne razlike u njihovom odnosu prema alkoholu i njegovom prisustvu na događajima poput svadbe. Tako je, prema iskazima ispitanika, moguće razlikovati više grupa.¹⁹ Jednu, koja religiju doživljava kao deo porodičnog i kulturnog identiteta, u koju spadaju pojedinci koji se izjašnjavaju kao muslimani. U okviru ove grupe mogu se uočiti različiti oblici praktikovanja vere, pa tako pojedini pripadnici stupaju u šerijatski brak, dok drugi taj korak izostavljaju, sklapajući brak bez njegovog religijskog potvrđivanja; većinom poste za vreme Ramazana, ali neredovno odlaze ili uopšte ne odlaze u džamije, ne klanjaju i stalno ili povremeno uživaju u alkoholu. Pored njih, postoji i grupa muslimana koja dosledno praktikuje verske obaveze, redovno klanja i učestvuje u zajedničkim molitvama u džamiji, ali pritom pokazuje umeren i tolerantan stav prema članovima porodice i prijateljima koji nastavljaju da konzumiraju alkohol. Takav odnos može se razumeti kao strategija održavanja socijalne bliskosti unutar zajednice, jer omogućava očuvanje porodičnih i prijateljskih veza uprkos različitim religijskim praksama i ličnim izborima. Najzad, izdvaja se i grupa radikalnije orijentisanih vernika, za koje je alkohol apsolutno neprihvatljiv, ne samo kroz ličnu konzumaciju, već i kada ga drugi konzumiraju. Njihovo razumevanje islama osim potpunog odbacivanja alkohola obuhvata i potpuno isključivanje drugih elemenata koji se u lokalnom kulturnom kontekstu tradicionalno povezuju sa svadbenim proslavama. Tako, na njihovim svadbama nema muzike, dok su muškarci i žene smešteni u odvojenim salama, što ukazuje na nastojanje

i da vas od sećanja na Allaha i obavljanja molitve odvрати. Pa hoćete li se okaniti” (Kur’an, 2011: El Maida, 90, 91). Isto tako, štetnost alkohola se pominje i u brojnim hadisima „alkohol je majka svih zala i najsratomnije djelo“, „sve što opija u velikim količinama, zabranjeno je i u najmanjim količinama“, „Allahovo prokletstvo je na deset ljudi zbog alkohola: na onog koji ga spravlja, onog za koga se spravlja, onoga ko ga pije, onoga ko ga nosi, onoga kome se nosi, onoga ko ga toči, onoga ko ga prodaje i onoga ko na tome zarađuje, onoga ko ga kupuje i onoga za koga se kupuje“ (hadisi broj 3371, 3392, 3380 u Sunnenu Ibn Madždžea, tom treći, Knjiga stvari koje opijaju, poglavlje 30; navedeno prema Naik 2018, 96).

19 U svom radu o konzumiranju alkohola među Bošnjacima u Novom Pazaru Saša Nedeljković izdvaja 5 stupnjeva distanciranosti od alkohola (v. Nedeljković 2025, 86).

da se uspostavi model ponašanja zasnovan na doslovnom tumačenju islamskih propisa. Ova grupa neretko zanemaruje činjenicu da je islam istorijski postojao u različitim kulturnim i etničkim kontekstima, pa stoga i razvijao različite forme i prakse. Umesto toga, oni insistiraju na uniformnom i često restriktivnom pristupu, koji se u neformalnim razgovorima sa pripadnicima lokalne zajednice poredi sa modelima karakterističnim za najradikalnije islamske zemlje. Takav stav istovremeno svedoči o procesu globalizacije islamskih uticaja, ali i o nastojanju pojedinaca da svoj verski identitet legitimišu kroz naglašeno distanciranje od lokalnih tradicijskih oblika proslave.

Proslave različitih događaja iz životnog ciklusa pojedinca značajan su primer transformacije koja je usledila pod uticajem revitalizacije islama u Novom Pazaru. Jedan od vidljivijih izraza tog procesa bilo je postepeno, a onda gotovo potpuno ukidanje alkohola u ugostiteljskim objektima (v. Nedeljković 2025).

Na osnovu odgovora ispitanika stiče se utisak da ta promena nije odražavala isključivo individualne promene pojedinaca. Iako je teško odrediti da li je započela „odozdo“ ili „odozgo“, odnosno da li je inicijalno potekla od samih slavjenika ili od vlasnika sala za proslave (od kojih su mnogi takođe prolazili kroz ličnu promenu sa prihvatanjem islama), može se primetiti da je ova promena na nivou lokalne zajednice prepoznata kao pozitivna.

Dealkoholizacija svadbenih proslava

Prema rezultatima istraživanja, postepeno izbacivanje alkohola na svadbama započelo je pre desetak godina, ali je 2019. godine intenzivirano. Te godine Skupština Novog Pazara usvojila je odluku o zabrani prodaje alkohola nakon 21 čas.²⁰ Iako se ta odluka nije odnosila na zabranu služenja alkohola u ugostiteljskim objektima niti je, prema rečima gradskih zvaničnika, bila povezana sa verskim razlozima, javne rasprave koje su započele unutar lokalne zajednice ukazivale su da postoji veliko raspoloženje da se alkohol izbaci i iz drugih segmenata javnog života, a ne samo da se ograniči prodaja. Većina ugostiteljskih objekata u kojima se organizuju svadbene svečanosti i devojačke večeri postepeno je izbacivala alkohol u periodu od 2014. do 2017. godine.²¹ Istraživanje je pokazalo da je ova novina bila dobro prihvaćena među Bošnjacima različitih generacija.

20 Odluka je doneta prema Zakonu o trgovini koji predviđa da jedinice lokalne samouprave propisuju vreme prodaje pojedinih vrsta robe čija upotreba može bitno da utiče na javni red i mir. Iako ova Odluka zvanično nije doneta na verskoj osnovi, već je obrazložena kao zaštita reda i mira, tokom istraživanja se pokazalo da je društvena podrška uvedenim merama značajna i da je veliki broj pripadnika svih generacija podržavao njenu primenu. Više podataka o zabrani videti na: <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-49046702>.

21 Sporadično izbacivanje alkoholnih pića iz ugostiteljskih objekata i prodavnica počelo je znatno ranije, o čemu svedoči i navod Ljiljane Gavrilović iz 2007. godine (Gavrilović 2013, 101–102). Međutim, danas je društveni pritisak daleko veći i prodaja alkohola u ugostiteljskim objektima iako donosi ekonomsku dobit, zapravo se osuđuje toliko da se lokali u ko-

Dealkoholizacija je proizvela višestruke promene u strukturi samih svadbenih proslava. Dok su u socijalističkom periodu svadbe trajale do ranih jutarnjih časova, savremene proslave su znatno kraće i često se završavaju tri do četiri sata nakon početka. Generacije ispitanika koje su svadbu organizovale sa alkoholom uglavnom ističu da im nedostaje „prava svadbena atmosfera“, gde se „zna da si na svadbi“ i gde se „nekad ostajalo do 4 ili 5 ujutru“. Danas sa setom naglašavaju da se to promenilo „sad kad nema alkohola“. Kraće trajanje proslave, sa ubrzanom dinamikom i jasno strukturiranim vremenom odvijanja proslave, odredilo je način na koji gosti doživljavaju svadbu, kako je pamte, kako komuniciraju među sobom, kao i individualnu percepciju da su „sve svadbe iste“ ili da međusobno „mnogo liče“. Prema rečima ispitanika sada u restoran prvo ulaze gosti sa mladoženjine strane, nekih pola sata kasnije *prijatelji* tj. gosti sa mladine strane, a potom ulaze mladenci. Zatim počinje večera, muzika, igraju se kola, služi se torta, nakon čega *prijatelji* (obično oko pola sata ili sat pre drugih gostiju) napuštaju proslavu.

S obzirom na to da je alkohol, koji ispitanici često prepoznaju kao jedan od glavnih „pokretača atmosfere“, na svadbenim proslavama u savremenom periodu isključen ili znatno redukovana, mladenci, prema iskazima sagovornika, sve češće nastoje da pronađu alternativne načine da njihova svadba ostavi snažan utisak na goste.²² U odgovorima ispitanika, naročito onih koji i sami konzumiraju alkohol, ponavlja se utisak da u takvim proslavama „nešto nedostaje“, odnosno da izostaje opuštenost i spontanost koja se ranije podrazumevala, te da je neophodno tu atmosferu „nečim nadomestiti“. Umesto dugotrajnog slavlja i „opuštenih“ atmosfera, danas je naglasak, prema kazivanjima sagovornika, sve više stavljen na estetiku i vizuelnu prezentaciju događaja. U tom pogledu značajno je porasla uloga profesionalnih dekoratora, šminkera, garderobe, kao i fotografa i snimatelja, čiji rad postaje ključan u konstruisanju doživljaja „originalnosti“ svadbe. Dekorateri navode da mladenci sve češće traže „nešto originalno“ i „nešto što niko pre njih nije imao“, što, prema utiscima ispitanika, upućuje na potrebu da se dođe do „nečeg novog“ u vizuelnom smislu i prilikom prezentacije na društvenim mrežama.²³ Iz ovakvih iskaza može se zaključiti da se, u odsustvu alkohola i njegove konzumacije koja je ranije podsticala više interakcije među gostima, težište svadbenog iskustva pomera ka performativnim i reprezentacijskim aspektima samog događaja. U istom kontekstu, značajnu ulogu igraju društvene mreže kao novi prostor svadbene reprezentacije. Fotografije i video zapisi svadbe neretko se objavljuju na Instagramu, Fejsbuku ili

jima se služi alkohol bojkotuju. Pored velikog broja vernika kojima ne odgovara služenje alkohola jedan od važnih razloga ukidanja alkohola u novopazarskim ugostiteljskim objektima jesu i brojni incidenti koji su se dešavali pod uticajem alkohola.

- 22 Ova potreba je vidljiva i u drugim segmentima svadbe, ne samo na proslavama: na devojačkim večerima tokom presvlačenja buduće mlade, u glamuroznim haljinama, zlatu kojim je ukrašena, automobilu koji prevozi mladence kroz grad itd.
- 23 Dekoraterka sa kojom je obavljen razgovor je izjavila da je *“sad problem što svi hoće da su originalni i što svi hoće da nešto prvi put bude kod njih. I onda imaš problem sa tim, u sred sezone kad imaš posla preko glave”*.

Jutjubu, čime svadba prestaje da bude isključivo porodični i lokalni događaj i postaje sadržaj namenjen daleko široj, često globalnoj publici.

Današnje svadbe uglavnom traju do ponoći, a mladenci često ispraćaju goste iz restorana, što ranije nije bio slučaj. Nekada su gosti ispraćali mladence oko ponoći (*đerdek*), dok su oni ostajali u restoranima nastavljajući da se vesele.²⁴

Dealkoholizaciju svadbe pratila je još jedna, ne tako masovna, promena koja se odnosila na muziku. Dok je alkohol ukinut na skoro svim muslimanskim svadbama, muzika izostaje samo delimično, pa se na nekim svadbama umesto popularne muzike puštaju ilahije i kaside.²⁵ Iako je izostanak muzike često uzrokovan životom u skladu sa islamom, u nekim primerima su uzrok smrtni slučajevi u porodici/familiji mlade ili mladoženje. Novi Pazar je sredina u kojoj se veoma vodi računa o familijarnim odnosima, pa se događa da na nekoj svadbi nema muzike i onda kada premine neko od daljih rođaka. Pojedini mladenci smatraju da bi u tom slučaju ta porodica ili izbegla da prisustvuje slavlju ili bi se pokazalo nepoštovanje tog familiji.

Neki ispitanici sa druge strane smatraju da su mnogi “koristili smrtno slučajeve” u daljoj porodici kako bi opravdali izostanak muzike, a sa njom i alkohola koji je podizao atmosferu. Na taj način se uticalo na način i ponašanje gostiju na proslavama:

Prvo je to počelo: ‘E, pre 40 dana mi je umro ovaj od tetke tetka’... Samo da ne bi bio alkohol, da ne bi muziku, samo da bude veći profit. To su ljudi samo počeli iz profita da prave. E, pa posle su počeli iz islamskih razloga. (M, 30 god.)

Ima i onih koji smatraju da su mnogi “veru koristili kao opravdanje” za izbegavanje *džumbusa* (proslave, zabave), što potvrđuje i sledeći iskaz. U prelaznom periodu, dok su se Pazarci privikavali na promene nakon izbacivanja alkohola, mnogi su svadbe zvali „svečanim večerama“:

Ja sam se oženio 2017. Pravio sam svadbu u „Vrbaku“, ali sam zvao uže društvo, uži krug ljudi i napravio večeru. Bilo je negde oko 150–200 ljudi. Nisam hteo da zovem na džumbus, to bi cirkus bio. Muzika, veselje, svadba, razumeš?! Nisam hteo malo iz verskih razloga, malo iz nekih drugih jer kod nas na svadbama je tradicija i da se popije i da se provešeli. Tada je alkohol skoro izbačen, ali se i služio, može i da se unese. Ali, ja sam samo večeru, da ne bi dolazili kući da čestitaju. (M, 32 god.)

Pojedini ispitanici navodili su i brojne incidente na svadbama koji su pretходили ukidanju alkohola. Prema rečima i gostiju i konobara do sukoba je često dolazilo usled konzumacije alkohola.

Ima nešto verski, ljudi koji su u veri da tako kažem, a ima i dosta ljudi... ja sam dugo u ugostiteljstvu i mnogo je lakše radit bez alkohola.

24 O ispraćanju mladenaca na prvu bračnu noć više videti u Anđelković 2025.

25 Jedan ispitanik je to opisao sledećim rečima: *Kod onih što su malo više u veri, pa i ovi što su otišli u ekstremizam sad su sve skoro bez muzike. Večeraš i kući. Negde puštaju ilahije i kaside. To su naše duhovne pesme. Ja sve više prisustvujem takvim svadbama. (M, 69 god)*

Pazar je bio vrlo problematičan grad što se tiče tog alkohola. Ja sam imao dva, tri restorana i kod mene se i pucalo, i poginuo je čovek za mojim stolom. Vrlo loših stvari je bilo, nažalost. Dosta ljudi izbegava zbog toga. (...) Ima mnogo fino i kulturnog naroda koji podnosi alkohol. Ima ljudi koji ne podnose alkohol. Ima ljudi koji ne piju uopšte i popije na svadbama tim i tim nekim skupovima i dođe do nekih problema.

Zbog problema i zbog vere je ukinut. (...) Svake godine se u Pazaru sve manje i manje pije. Dosta mladih je u veri, opredeljuju se za to i možda sve manje i manje ljudi pije.

Dealkoholizacija svadbenih proslava u savremenom periodu otvorila je mogućnost da se one organizuju i u toku Ramazana. U vreme dok je značajan deo stanovništva Novog Pazara konzumirao alkohol, period ramazanskog posta je bilo vreme u kojem su čak i ateistički orijentisani pojedinci prekidali konzumaciju alkohola, a ponekad i duvana. Danas, svadbene proslave se priređuju i tokom Ramazana, pri čemu se večera organizuje nakon završetka dnevnog posta (iftar).²⁶

Iako su reakcije pojedinaca na ovu promenu različite i kreću se od prihvatanja i identifikacije sa islamskim vrednostima do otpora i nostalgičnog prisećanja na nekadašnje svadbe, nesumnjivo je da je postepeno eliminisanje alkohola iz svadbenih proslava postalo važan deo novog identiteta lokalne zajednice. Ovaj proces ne samo da je uticao na preoblikovanje svadbenih proslava već je postao i jedan od ključnih simbola religijske transformacije u Novom Pazaru.

Tolerantna vidljivost: ambivalentan odnos prema konzumaciji alkohola u Novom Pazaru

Prestanak služenja alkohola na svadbama naišao je na različite reakcije. Vernici koji slede islam i poštuju njegove principe su sa odobravanjem gledali ovu novinu koja je prema njihovim shvatanjima u potpunosti bila u duhu islama.²⁷ Sa druge strane, oni koji još uvek uživaju u alkoholu su u ovome videli drastičnu promenu dotadašnjih navika i praksi u Novom Pazaru. Oni često pronalaze načine da unesu pića i krišom ih konzumiraju na proslavama.²⁸ Nekada to rade izlazeći van sala, a nekada u samoj sali, tako što drže alkohol ispod

26 *Iftar* je obrok kojim muslimani prekidaju dnevni post tokom meseca ramazana. Ovaj obrok se jede uveče, nakon zalaska sunca, pre akšam namaza (večernji namaz).

27 Zagovornici svadbi bez alkohola su navodili da je „po Kur'anu grehota doći na mesto gde se služi alkohol“, i da „pravi vernik neće da ti dođe na svadbu sa alkoholom“. Međutim, značajan deo mlađe populacije podržava ukidanje alkohola ne toliko iz strogo religijskih razloga, već pre svega zbog afirmisanja zdravog stila života.

28 Nekada ga unose u ukrasnim kesama koje drže ispod stola odakle po potrebi sipaju sebi alkohol; zatim, može biti sipan u tetrapak umesto sokova koji se služe na svadbi; nekada pak alkohol ostavljaju van same sale, pa odlaze do hola/recepcije objekta kako bi mogli da ga konzumiraju; nekome čak donose poznanici koji ga donesu nakon što svadba počne.

stola i konzumiraju po potrebi, najčešće vodeći računa da konzumiranje ne bude toliko očigledno, kako ne bi uvredili domaćine i prisutne vernike. Prema iskazima ispitanika pokazalo se da gosti, konobari i mladenci uglavnom znaju da poneko unese alkohol.

Može svuda da se unese alkohol. Privatno, svoje. Uzmeš kesu, staviš i odneseš u „Vrbak“, na primer. Izvadiš i piješ. To je tvoja stvar. Samo da ne organizuje onaj čije je veselje sa alkoholom. Da konobar ne donosi alkohol za sto svima, nego samo ko hoće privatno da donese. Sad u hotelu nema alkohola ali ko hoće, on donese. Ko voli da pije i to. (M, 63 god)

Nekad se dešava da se prokrijumčari alkohol. I ovi što piju, njima je dosadno da sede i da ne piju. Samo vidiš svako malo idu ka recepciji. Ne drže alkohol na stolu, ali ga nekako unesu. (Ž, 60 god)

Sporadično konzumiranje alkohola na svadbama ne privlači značajniju pažnju niti se na bilo koji način sankcioniše. U ovoj sredini se, prema rečima ispitanika „ionako sve zna“ i „ko pije i ko ne pije“ tako da se nikome ne uzima za zlo „ako unese malo alkohola“. Sa druge strane, pojedinci za koje se zna da još uvek konzumiraju alkohol, nekada uživaju „poseban tretman“ od strane domaćina ili samih konobara koji nude da gostu donesu alkohol. U praksi ima različitih primera – neki rado prihvataju ovu „uslugu“ smatrajući je izrazom poštovanja, dok drugi, na primer, to ne prihvataju smatrajući da treba da „ispoštuju želju domaćina da nema alkohola na svadbi“.²⁹ To svedoči o ambivalentnom odnosu zajednice prema upotrebi alkohola. Kako njegova upotreba nije predmet sankcionisanja, u javnosti se održava princip tolerantne vidljivosti – gde svi znaju ko donosi alkohol, ali se prećutno prelazi preko toga.

Ta tolerancija se naročito pokazuje prema muzičarima koji piju, pa iako na većini svadbi javna konzumacija alkohola nije prihvatljiva i domaćini ne obezbeđuju alkohol, muzičari predstavljaju izuzetak:

Mi kao domaćini nismo služili, alkohol se nije pio. Pili su po neki ljudi, ali krijući. Jedino je muzika imala ono, kupio bi ja dve flaše stomaklije ili badel pa njima, ali da ne vide drugi. Javno alkohol ne. (M, 59 god)

Nekada i sami muzičari unose svoj alkohol jer im je potreban kako bi se malo „zagrejali“:

Pa, mi gledamo koji se to tetrapak konzumira na svadbi, pa pošaljemo čoveka i on nam napuni. Kako ćeš pevati tolikom narodu ako se ne zagreješ malo. (muzičar)

Iako se pokazuje tolerantan odnos prema onima koji unose i konzumiraju alkohol na svadbi primetno je da postoji izvesna razlika u posmatranju ove

29 *Meni alkohol na svadbi ne nedostaje. Ja idem na svadbu da ispoštujem domaćina kako je on zamislio da je zamislio. Da je zamislio bez hrane, ja poštujem čoveka koji me je pozvao. Mene poznaju svi, pa mi nude alkohol. Hoćeš li da popiješ nešto? Da mi sipaju u sok i to. Konobari mi nude krišom. Ja nikad ne uzmem ni jednu kap. Ja sam došao da ispoštujem čoveka, kako je on zamislio. (M, 63 god)*

prakse kada je gost sa mladoženjine strane ili kada je sa mladine (tj. kada je *u prijateljima*). *Prijatelji* su tu da reprezentuju mladinu rodbinu u najboljem svetlu, pa pijenje, a naročito opijanje nije prihvatljivo. Jedan ispitanik je ispričao anegdotu sa svadbe na kojoj je bio *u prijateljima* u društvu rođaka koji je konzumirao alkohol i koji kasnije nije želeo da krene sa svadbe kada odlaze prijatelji, već je ostao sa mladoženjinim gostima, što se smatra „velikom brukom“ i izaziva neprijatnost kod drugih.

„Birjan svadbe“: kritika novog modela svadbenih proslava

Tokom sprovedenog istraživanja, u iskazima jednog broja ispitanika mogao se приметiti kritički odnos prema savremenoj formi svadbenih proslava u Novom Pazaru. U razgovorima sa njima, više puta se pojavljivao izraz *birjan svadba*, koji su koristili kako bi opisali novi, po njihovom mišljenju, redukovan i nedovoljno zanimljiv način proslavljanja koji isključuje nekadašnju spontanost i povremenu razuzdanost, koje su se obično povezivale sa upotrebom alkohola. Ovaj termin, iako naizgled šaljiv, u sebi nosi kritiku savremenih svadbi svedenih na kratkotrajan događaj, čiji je centralni (a često i jedini) sadržaj zajednički obrok koji neretko uključuje *birjan* – tradicionalno jelo od pirinča i mesa. Taj kritički stav koji ispitanici pokazuju najviše je povezan sa promenom percepcije da su svadbe još uvek mesta intenzivne kolektivne interakcije.

Ispitanici koji kritikuju savremene svadbene forme često naglašavaju njihovu vremensku ograničenost i nedostatak atmosfere:

Ovo sad – svadbe više nisu svadbe – više je to neka svečana večera i to je do 10 sati uveče već gotovo. Nekad domaćini dođu kući u 10 sati. Ma, svadba traje dva do tri sata maksimalno. (M, konobar, 45 god.)

Sad ih zovu birjan-svadbe. Pojede se jelo – birjan se pojede – i kući. (M, 64 god.)

Kad ne pijem meni je dosadno. A, mi svi malo kad popijemo, malo se opustimo odma'. Sad su to dva svijeta različita. Znate sad situaciju kad malo čovek popije kako kad ne popije?! Skroz je drugo stanje i prijatnije vam je uvek kad popijete, udarite odma' na šalu. Ovako se nešto ispričamo neka dva sata, sednemo i više nemamo šta da pričamo, pojede se birjan i ajd' svako svojoj kući. (M, 45 god)

Alkohol, muzika, ples i višesatno druženje sa gostima u prošlosti su se smatrali sastavnim delom svadbene proslave, dok se danas, kako se vidi iz prethodnih iskaza, sve više pretvaraju u vremenski ograničene „svečane večere“.

Istovremeno, reakcije gostiju nisu ujednačene. Pojedinci, iako u početku izražavaju otpor, nakon posete ovakvim svadbama priznaju da postoje i određene prednosti. Jedna ispitanica je ispričala promenu perspektive jednog rođaka kome se ne dopadaju današnje svadbe i nerado im prisustvuje:

Ima gostiju koji vrlo glasno negoduju. Mom suprugu je pred svadbu jedan njegov stric rekao: „Jao, kakva je to pirinač svadba?! Kao, „samo dođem da jedem

i kao nema ništa. Neću više ni da idem na takve svadbe“ (...). Ali, onda je posle naše svadbe bio u fazonu: „Dobro nije ovo tako loše, ispričao sam se sa rodbinom koju nisam dugo video“. Ima onih koji ne žele da idu. Ako baš moraju odu, vole da odu da se provedu da popiju, da igraju. (Ž, 28 god.)

Savremeni modeli proslava, iako često kritikovani zbog svoje „svedenosti“, omogućavaju drugačije vrste društvene interakcije. Umesto naglaska na kolektivnoj euforiji i zabavi, svadbe postaju prilika za porodične susrete i razgovore, što za pojedine učesnike dobija pozitivan smisao. Tako se unutar istog fenomena ističu suprotstavljene interpretacije. S jedne strane su oni koji naglašavaju gubitak „pravog slavlja“, dok su sa druge oni koji koriste priliku za društveno povezivanje.

Nekoliko ispitanika je ukazalo na paradoks svadbi bez alkohola gde se neretko dogodi da bude i pijanih gostiju i smešnih situacija jer na svadbama bude „polu pijano, a kao birjan-svadba muslimanska gde nema alkohola“.

Sama pojava termina *birjan svadbe* pokazatelj je da novi modeli svadbenih proslava nisu jednoglasno prihvaćeni, već da proizvode ambivalentne reakcije i otvaraju prostor za debate unutar bošnjačke zajednice. Ovaj fenomen pokazuje da su ovde u isto vreme prisutni i otpor i prihvatanje, kao i nostalgija prema nekadašnjem modelu i adaptacija na novi.

Ekonomski aspekti ukidanja alkohola na svadbenim proslavama

Proces dealkoholizacije svadbenih proslava u Novom Pazaru imao je brojne ekonomske posledice po različite aktere uključene u organizaciju svadbe. Uklanjanje alkohola iz ponude, osim što je izmenilo dužinu i atmosferu svadbenih svečanosti, dovelo je i do nove raspodele sredstava unutar lokalne ekonomije svadbi.

Najočiglednije ekonomske promene dogodile su se u nekoliko dominantnih segmenata: gubitku prihoda ugostiteljskih objekata usled ukidanja jednog od najprofitabilnijih artikala; uštedama za domaćine kroz snižavanje cena menija; povećanju „zarade“ mladenaca koji na taj način ostvaruju finansijsku dobit, kao i u rastu zarada muzičara.³⁰

1) manja zarada za vlasnike sala

Jedna od najznačajnijih ekonomskih posledica ukidanja alkohola odnosi se na pad profita ugostiteljskih objekata.³¹ Alkohol je, kako ističu vlasnici i zapo-

30 Ekonomija svadbe bi mogla da se odnosi na mnogo širi spektar usluga i delatnosti: šminkeri, frizeri, kozmetičke usluge, garderoba, zlatare, video produkcija, svadbena dekoracija, profesionalni igrački ansambli i drugi koji na različite načine doprinose organizaciji svadbe. Ovde je međutim izabrano nekoliko ključnih koji su u direktnoj vezi sa temom rada.

31 O ekonomskim posledicama izbacivanja alkohola u širem kontekstu ugostiteljstva u Novom Pazaru više videti u Nedeljković 2025.

sleni, činio važan deo zarade. Njegovo izbacivanje dovelo je do gubitka prihoda, ali je društveni i religijski pritisak uticao da se takva praksa ipak prihvati:

Mi smo ovde izbacili alkohol pre jedno sedam, osam godina. To nije ekonomski isplativo. Alkohol je najveća zarada. Ekonomski su na gubitku, ali pritisak... Tako je ovde... Atmosfera i... Kako da ti objasnim... Takva je ovde priča, ovde se to malo drugačije gleda. Svi su u gubitku što nema alkohola. Neko kaže: 'meni ne treba alkohol, to je grehota, meni to ne treba ništa'. U tom smeru sad idu svi restorani.

Iz navedenog primera može se uočiti da su ekonomski gubici prihvaćeni kao nužan ishod usklađivanja poslovanja sa očekivanjima lokalne zajednice.³²

Dilema vlasnika sala se u početku kretala između ekonomske isplativosti i društvene, odnosno religijske prihvatljivosti jer su mnogi razmatrali kako i na koji način da svoje poslovanje učine ekonomski održivim, a da sa druge strane poštuju ne samo društvene promene koje su nastupile već i sopstvena uverenja s obzirom da su mnogi vlasnici sala za proslave postali posvećeni vernici. Jedan od vlasnika je to opisao sledećim rečima:

Ja ne služim alkohol, ali imam nekad zahteva. Nama je to stvarno zabranjeno da uzimamo pare od alkohola. Ekonomski gledano je bolje da imaš alkohol, ali mi verujemo da pare ako ih zaradiš na način koji nije čist, a alkohol za nas nije čist, ti sa tim parama ne možeš da vidiš sreću. Ne možeš. Mi smo počeli hotel s alkoholom, zato što je to bilo normalno. Milijardu primera ima u gradu da svi koji su radili u gradu s alkoholom su propali. Ima posla, ali propada. Ti misliš da on cveta, ali za 10, 15 godina propada. I tu svi shvate da od alkohola nema sreće. Ja sam vernik, svaki dan idem u džamiju i znam koliko te vera čuva u životu. Ne da ti da se ogrešiš. Ja stvarno mislim da ako ti nešto uradim da će se to meni vratit. (M, 40 god.)

Pored unutrašnjeg uverenja, ukidanje alkohola dobilo je i snažnu podršku javnosti, pre svega putem društvenih mreža:

To je krenulo tako što jedan izbacit, pa na društvenim mrežama okači tu vest i onda svi hvale to. Tako krene sve. To je vrsta reklame na društvenim mrežama. (M, 27 god.)

U ovom segmentu jasno se uočava da ekonomski gubitak nije bio jedini kriterijum, već da su ugostitelji svoj poslovni opstanak počeli da vezuju za „simbolički kapital“ – poštovanje religijskih normi i pozitivan imidž u zajednici.

2) jeftiniji meni – veća ušteda za domaćine i mladence

Jedna od posledica ukidanja alkohola na svadbenim proslavama jeste finansijska ušteda za domaćine.³³ S obzirom na to da svadbe u Novom Pazaru

32 Postoje i primeri lokala u kojima je alkohol vraćen zbog ekonomskog opstanka („Ovaj Termal u Novopazarskoj banji je bio izbacio alkohol, pa nije bilo posla, pa je opet vratio alkohol“).

33 Pojam *domaćini* se koristi za mladoženjinu porodicu. To je ostalo iz perioda kada su svadbe organizovane samo za mladoženjinu rodbinu i komšiluk. Krajem devedesetih i početkom

često okupljaju više stotina zvanica, svaka promena u strukturi menija direktno se odražava na ukupne troškove. U pojedinim ugostiteljskim objektima koji još uvek služe alkohol cena menija bez alkohola niža je za oko 4 do 6 evra po osobi u odnosu na meni koji sadrži alkoholna pića. Kada se ovo preslika na proslavu sa velikim brojem zvanica, dobija se značajan finansijski iznos, što domaćini često prepoznaju kao ključan faktor ekonomske isplativosti svadbe.

Svadba bez alkohola omogućava domaćinima da redukuju troškove bez narušavanja osnovnog formata proslave. Na taj način, dealkoholizacija može biti (u početku i jeste bila) strategija ekonomske racionalizacije koja domaćinima omogućava veću kontrolu nad budžetom. Svedočenja ispitanika često ukazuju da je upravo ova ušteda bila jedan od faktora koji je olakšao prihvatanje novog modela proslava, s obzirom da svadbe podrazumevaju velike finansijske izdatke. Ušteda postignuta kroz ukidanje alkohola omogućava da se balans između „uloženog“ i „dobijenog“ lakše održi. Drugim rečima, troškovi organizacije svadbe postaju predvidljiviji i održiviji.

Posebno je značajna činjenica da se troškovi organizacije svadbe u Novom Pazaru u najvećem broju slučajeva „isplaćuju“ tek nakon svadbe, nakon što gosti kao najčešći vid poklona mladencima ostave „koverte“. U odgovorima ispitanika često se govori o tome da svadba danas predstavlja neku vrstu „profita“ ili „zarade“. S obzirom da se osnovni troškovi domaćina poput zakupa sale, muzike, dekoracije, izmiruju nakon svadbe, ono što ostane nakon što se pokriju svi izdaci, postaje „zarada“ koja pripada mladencima. Na taj način, ušteda koja nastaje usled ukidanja alkohola (nekad i muzike) direktno uvećava ono što se smatra „čistim dobitkom“ i postaje deo ekonomske logike planiranja porodičnih proslava.

Prema iskazima, više od jedne trećine ispitanika smatra da je „profit“ jedan od vodećih motiva prilikom organizacije svadbi. Svi akteri uključeni u njenu organizaciju navode da *domaćini* vrlo vode računa o odnosu između „uloženog“ i „dobijenog“. Iako niko ne spori da je porast broja vernika, naročito među mladom populacijom,³⁴ doveo do prestanka konzumiranja alkohola, neki smatraju da je trend izbacivanja alkohola i muzike započeo još pre ukidanja kako bi se smanjili troškovi organizacije.

dvehiljaditih godina svadbama su počeli da prisustvuju i *prijatelji* (roditelji i rođaci) sa mladine strane, međutim, kompletne troškove njihovog prisustva na svadbi i dalje snosi mladoženjina porodica. Na taj način, čak i mladini roditelji imaju samo status gostiju, ali ne i domaćina. Takođe, svi prijatelji kovertu sa novcem daju mladom pri odlasku sa svadbe, a ne u kutiju namenjenu za koverte koja stoji na ulazu u restoran. U praksi, to znači da mlada ukoliko želi može nakon svadbe da da taj novac kako bi se namirili troškovi svadbe, a može ga i u potpunosti zadržati za sebe.

34 Prema procenama ispitanika broj Bošnjaka u Novom Pazaru koji ne konzumiraju alkohol je visok i iznosi oko 80%. Međutim, kod mlade populacije (starost 15–25 godina) taj procenat je znatno viši. Kod populacije do 20 godina ispijanja alkohola gotovo da nema čak i kod onih koji nisu vernici.

To je ovde specifično. Vodi se računa da se što više zaradi, a manje se potroši. (...) To su ljudi samo počeli iz profita da prave. E, pa sad su kao počeli iz islamskih razloga. (M, 36)

Jedan od ispitanika, inače dugogodišnji ugostitelj, ukazao je i na paradokse unutar zajednice gde, na jednoj strani, postoji odbijanje da se prisustvuje svadbi sa alkoholom, a na drugoj, prihvatanje novca od gosta koji je zarađen u objektu gde se služi alkohol:

Kod nas dolaze i pokrivenne žene i hadžije i oni koji piju. Njima ne smeta što služimo. Ja mislim da su to pravi vernici. Isto kao što ideš u Maxi iako prodaju alkohol, u Ideu. Ja zovem te ljude na neke moje proslave kad je alkohol, svadba sinu, sunet...Oni neće da dođu. Ja sam imao tih duela. A, što zoveš mene i moju kovertu, moje pare iz restorana u kojima služe alkohol. To ti ne smeta?! (M, 62 god.)

Njegov iskaz ukazuje na to da se ekonomski interesi često prepliću sa verskim uverenjima na prilično složen način, što neretko predstavlja povod za „debate“ između prijatelja i rođaka koji piju i onih koji ne piju.

3) veće zarade za muzičare

Iako današnje svadbe traju znatno kraće nego u prošlosti, muzičari ističu da se to nije negativno odrazilo na njihove prihode, već da su zarade postale veće. Mnogi od njih, kao i pojedini gosti, saglasni su u oceni da su svadbe poprimitile odlike „biznisa“. Razlog za to nalazi se u promeni načina na koji se danas „veseli“. Umesto dugotrajnog muziciranja, muzičari su fokusirani na kraće segmente u kojima dominiraju bakšiš i najavlјivanje. Jedan od muzičara to je opisao rečima:

Na primer sada niti jedno kolo ne možeš da dovršiš do kraja, niti jedno kolo liči na kolo. Zato što na primer kad počnem da sviram, počnem da sviram raznovrsne pesme koje su u tom ritmu koje nisu samo da uzmem pare. Zamisli ti kad svadba nekad traje tri dana, a zamisli kad počne večeras u 7, a završi u pola 11. U 7 sati služi se hladno predjelo, a nema alkohola. Nema ništa. Služi se predjelo, a ovi što su krenuli da sviraju: Ulaze prijatelji...Stop! Aplauz...Ulazi mladoženja, mlada...Stop...

Upravo je praksa najavlјivanja jedno od karakterističnih obeležja velikog broja savremenih svadbi. Ona podrazumeva da gost daje bakšiš kako bi ga muzika najavila prilikom čestitanja mladencima, pri tome navodeći cifru koju daje muzici. Ova praksa dobija dimenziju simboličke vidljivosti, jer najavlјivanje nije toliko važno kao muzički segment, već više kao javno isticanje društvenog i ekonomskog statusa pojedinca koji daje bakšiš. Prema rečima samih muzičara, ova praksa značajno je povećala njihove prihode:

Sada mi počnemo da sviramo, odmah čovek daje 100 evra. I odmah izgovaramo njegovo ime. Čestitaš gazdi veselje, mladencima sve najlepše u braku i onda ja otpavam jednu strofu. To je uvedeno da bi se davalo više novca. (...) Ranije

je bilo drugačije, gazda pogodi muziku. Muzika sada svira samo za bakšiš. Ako on ne da nas da najavljujemo, onda mi kažemo 5.000 evra za nas.

Ovaj iskaz pokazuje da je *najavljivanje* postalo ekonomski mehanizam koji u velikoj meri određuje visinu zarade muzičara. On takođe otkriva i različite mogućnosti dogovora domaćina i muzičara. Ukoliko domaćin ne dozvoli najavljivanje, cena angažmana orkestra višestruko raste. Na taj način, iako su proslave kraće, ekonomska dobit muzičara je veća, a finansijski ulog domaćina postaje direktno uslovljen prihvatanjem ili odbijanjem ove prakse.

Sa druge strane, postoje domaćini kojima koncept najavljivanja nije prihvatljiv. Oni se najčešće sa muzičarima dogovore da ova praksa bude izostavljena. Ukoliko su troškovi angažovanja muzičara preveliki, pojedini domaćini radije odlučuju da svadbu organizuju bez muzike nego da pristanu na model u kojem je bakšiš uslovljen javnim saopštavanjem. Poseban otpor najavljivanju primetan je kod pripadnika starih pazarskih porodica, čiji se građanski identitet oblikovao tokom više generacija i koji insistiraju na distinkciji u odnosu na stanovništvo doseljeno u skorijem periodu. U njihovim narativima, praksa najavljivanja se često označava kao „doneta iz sela“ i kao strana lokalnom građanskom obrascu ponašanja. Na taj način, kritika najavljivanja prevazilazi pitanje muzičke prakse i postaje deo raširenog narativa o socijalnim razlikama, poreklu i društvenoj hijerarhiji unutar bošnjačke zajednice u Novom Pazaru. Odbijanje da se prihvati ovaj model zapravo predstavlja način da se naglasi pripadnost starom gradskom sloju, kao i da se distancira od novih obrazaca svadbenih proslava koje se doživljavaju kao odlika ruralnog stanovništva.³⁵

Istovremeno, sve učestalija organizacija svadbenih proslava u kratkom vremenskom intervalu postaje značajan finansijski izdatak za goste. U Novom Pazaru, gde se tokom letnje sezone dešava da pojedine porodice budu pozvane na dve ili čak tri proslave nedeljno, proslava gubi svoju emocionalnu težinu, pretvarajući se u obavezu koju valja ispuniti iz osećaja dužnosti ili poštovanja prema domaćinima, a ne iz autentične želje za učešćem u zajedničkoj radosti. Svaka od ovih proslava podrazumeva izvesne troškove, od novčanih poklona, preko troškova odevanja i pripreme, do eventualnog putovanja i drugih materijalnih izdataka, što predstavlja značajan udar na kućni budžet.

Iskaz jedne sagovornice ukazuje na osećaj zamora i prezasićenosti učešćem ne samo u svadbenim proslavama, već u svim vrstama proslava:

Par meseci pre moje svadbe bila je svadba mom drugu na kojoj je bilo i muzike i alkohola, ali kao nije bila bog zna kakva atmosfera, jer mislim da je ljudima previše svadbi. U Pazaru postoje porodice koje imaju i po tri svadbe nedeljno na koje su pozvani i onda većina ljudi dođe samo da ispoštuje. (Ž, 28 god)

Upravo taj osećaj „ispunjavanja dužnosti“ bez stvarnog učešća u veselju ukazuje na promenu u doživljaju svadbe jer ona više nije isključivo mesto proslave novog početka, već prostor u kojem se materijalni resursi troše po inerciji.

35 Više o distinkciji između seoskog i gradskog stanovništva u kontekstu svadbi kod Bošnjaka u Novom Pazaru videti u Anđelković 2025.

Ovakva situacija ukazuje na to da je ekonomska logika u značajnoj mери počela da uslovljava oblike kolektivnog okupljanja. Prisustvo na svadbama više nije nužno izraz socijalne bliskosti, o čemu svedoče iskazi „sad te zove na svadbu i ako te dvaput pozdravio na ulici“. Umesto toga, sve je izraženija tendencija da se broj gostiju posmatra kroz prizmu finansijske dobiti, odnosno kroz očekivanje novčanog poklona u vidu „koverte“.³⁶

Završna razmatranja

Sprovedeno istraživanje svadbenih proslava kod Bošnjaka pokazalo je da je proces dealkoholizacije jedno od vidljivijih obeležja religijske revitalizacije u Novom Pazaru. Na prvi pogled, reč je o promeni koja se odnosi na organizaciju proslave i na odsustvo jednog elementa (alkoholnih pića), međutim dublja analiza otkriva da ovaj fenomen treba posmatrati u kontekstu širih društvenih promena koji oblikuju život ove lokalne zajednice.

Ove promene ukazuju, između ostalog i na transformaciju kolektivnog identiteta. Dok je u socijalističkom periodu svadba bila prostor za demonstraciju modernosti, širine i otvorenosti prema „svetovnim“ običajima, u savremenom kontekstu ona postaje scena na kojoj se ističe religijska doslednost i pripadnost bošnjačkoj, kao i islamskoj zajednici. U tom smislu, svadbena proslava se može posmatrati i kao marker granice između „nas“ i „drugih“, između „starog“ i „novog“, ali i između različitih generacijskih i ideoloških slojeva unutar same zajednice. Izbacivanje alkohola sa svadbi bi se moglo posmatrati i kao proces redefinisavanja kategorija čistog i nečistog, dozvoljenog i zabranjenog, što odgovara klasičnim uvidima Meri Duglas o simboličkim sistemima kontrole.

Posmatranje promene svadbenih praksi ukazuje i na ambivalentnost bošnjačke zajednice u Novom Pazaru. Sa jedne strane, većina pripadnika ove zajednice sa odobravanjem gleda ukidanje alkohola kao deo religijskog osvešćivanja. Sa druge strane, toleriše se i „skrivena“ konzumacija, što upućuje na određenu strategiju kompromisa. Ovaj odnos tolerantne vidljivosti svedoči o tome da zajednica nije u potpunosti homogena, već da je reč o dinamičnom prostoru u kojem se stalno pregovara između normi i praksi. Dealkoholizacija svadbenih proslava u Novom Pazaru nije samo promena u društvenoj praksi, već i simbol dublje transformacije zajednice, njenog odnosa prema religiji, tradiciji, modernosti i globalnim procesima.

Primer Novog Pazara pokazuje kako se određene ideje i prakse, koje se mogu povezati sa širim islamskim uticajima, prilagođavaju lokalnom kontekstu. Ovdje se religijska obnova prepliće sa identitetskim strategijama i potrebom za razgraničenjem u odnosu na druge zajednice s obzirom da Novi Pazar

36 U Novom Pazaru se vodi računa da iznos u koverti ne bude manji od troškova organizovanja svečanosti po osobi (tj. „cene stolice“) što ukazuje da se veoma vodi računa da domaćin ne bude na gubitku.

predstavlja multietničku i multikonfesionalnu sredinu. Istovremeno, ove identitetske strategije imaju i unutrašnju dimenziju, jer služe artikulisanju i razlikovanju identiteta unutar same zajednice.

Pravci daljih istraživanja mogli bi obuhvatiti nekoliko ključnih oblasti, pre svega analizu uloge medija i verskih institucija koji su izuzetno doprineli širenju i legitimisanju ove prakse. Pored toga, značajna bi bila komparativna analiza sa drugim muslimanskim zajednicama na Balkanu koja bi pokazala u kojoj meri je primer Novog Pazara specifičan, a u kojoj predstavlja deo šireg regionalnog trenda islamske revitalizacije.

Izvori i literatura

- Al-Ahsan, Abdullah. 2004. *Ummet ili nacija: kriza identiteta u savremenom muslimanskom društvu*. Sarajevo: Libris.
- Aksić, Nina. 2020. „Proslava islamskih praznika u verskoj praksi Bošnjaka u Novom Pazaru – etno-antropološki kontekst“. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 68(3): 589–611.
- Anđelković, Biljana. 2025. „Svadba kao ogledalo društvenih promena: kontinuitet i transformacija u svadbenim običajima Bošnjaka u Novom Pazaru“. *Folkloristika* 10/2 (2025): 107–148.
- Azemović, Zaim. 1979. „Seoski muslimanski svadbeni običaji iz Sandžaka“. *Novopazarski zbornik* 3: 81–88.
- Barišić, Srđan. 2007. “Muslims in the Balkans: Problems of (Re)Institutionalization and Transformation of Identity”. In *Islam at the Balkans in the past, today and in the future*, edited by Dragoljub B. Đorđević, Dragan Todorović & Ljubiša Mitrović. Niš: Yugoslav society for the scientific study of religion.
- Bogdanović, Bojana. 2020. „Prilog proučavanju etničkog identiteta Srba u Rumuniji: svadba u selima Poljadije“. *Antropologija* 20 (3): 233–249.
- Botić, Jurica. 2018. „Bošnjaci Sandžaka u kontekstu suvremenih geopolitičkih i sigurnosnih izazova u Jugoistočnoj Evropi“. *Forum za sigurnosne studije* 2(2): 164–188.
- Bratić, Dobrila. 1984. „Promjene u običajima životnog ciklusa u okolini Novog Pazara“. U: Petar Vlahović (ur.), *Zbornik radova Etnografskog instituta SANU 14–16*. Beograd: Etnografski institut SANU, 543–556.
- Glišović, Anja. 2019. „Svadba u Novom Pazaru i okolini: Narodne pesme i običaji koji prethode venčanju“. *Folkloristika* 4 (2): 73–110.
- De Garine, Irvin & Valerie De Garine (edited by). 2001. *Drinking. Anthropological approaches*. New York – Oxford: Berghahn.
- Demossier, Marion. 2010. „Consuming Wine in France. The ‘wandering’ drinker and the ‘vin-anomie’“. Dostupno na: chrome-extension://efaidnbmnnnibpajpcgle-clfndmkaj/https://purehost.bath.ac.uk/ws/portalfiles/portal/9434644/revisedarticle3_1.pdf
- Dimitrijević, Dimitrije. 1912. *Novo-pazarski Sandžak i njegov etnički problem: sa predgovorom Jovana Cvijića i sa jednom etnografskom kartom*. Beograd: G. Kon.

- Douglas, Marry (ed.). 1987. *Constructive Drinking. Perspectives on Drink from Anthropology*. Cambridge – Paris: Cambridge University Press – Editions de la Maison des Sciences de l'Homme.
- Dragišić Labaš, Slađana. 2014. Kulture ne/pijenja kroz sličnosti i razlike stavova, rituala i obrazaca. *Sociološki pregled XLVIII* (1): 105–129.
- Đorđević, Dragoljub B., Dragan Todorović & Ljubiša Mitrović (eds.). 2007. *Islam at the Balkans in the past, today and in the future*. Niš: Yugoslav society for the scientific study of religion.
- Đurović, Miloš. 2015. „Hidžab kao fenomen konstruisanja i osporavanja identiteta: primjer savremenog Novog Pazara“. *Etnoantropološki problemi* 10(4): 821–837.
- Elbasani, Arolda & Olivier Roy (eds.). 2015. *The Revival of Islam in the Balkans From Identity to Religiosity*. New York – Palgrave Macmillan.
- Filandra, Šaćir. 2012. *Bošnjaci nakon socijalizma: o bošnjačkom identitetu u postjugoslavenskom dobu*. Sarajevo – Zagreb: Preporod – Synopsis.
- Gavrilović, Ljiljana. 2013. *Pazarsko-sjениčki kvartet*. Novi Pazar: Muzej „Ras“.
- Kahramanyol, Mustafa i dr. 2019. *Dnevni život i adeti sandžačkih muslimana*. Ankara i Novi Pazar.
- Knežević, Srebrica. 1978. „Alkoholna pića i obredna praksa“. *Etnološke sveske* 1: 114–122.
- Kostić, Ivan Ejub. 2024. *Između ekstremizma i borbe za poštovanje ljudskih i manjinskih prava: Bošnjaci Sandžaka*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava.
- Kovačević, Ivan. 1984. „Tri elementa kafanskog folklora: dizanje, kucanje i razbijanje čaša“. *Glasnik Etnografskog instituta XXXIII*: 79–84.
- Milanović, Nevena. 2016. „O alkoholu i pijenju sa 'društvene' strane – od socio-medinskog pristupa do kulture pijenja“. *Antropologija*, 16(1): 89–102.
- Milanović, Nevena. 2019. *Od konzumiranja alkohola do kulturne konceptualizacije pije-nja: antropološko istraživanje na primeru populacije mladih u Beogradu*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet.
- Mušović, Binasa. 1994. „Prosidba, prosidbeni darovi i dovođenje klape kod Muslimana u Novom Pazaru“. *Novopazarski zbornik* 18: 229–233.
- Mušović, Ejup. 1979. *Etnički procesi i etnička struktura stanovništva Novog Pazara*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Naik, Zakir. 2018. *Odgovori na zablude u islamu*. Novi Pazar: El-Kelimeh.
- Nedeljković, Saša. 2025. „Konzumiranje alkoholnih pića među Bošnjacima u multi-konfesionalnoj sredini: primer Novog Pazara“. *Etnoantropološki problemi* 20 (1): 63–91. <https://doi.org/10.21301/eap.v20i1.3>
- Pavlović, Aleksandar. 2022. „Praksa pijenja iz 'čajne' čaše u Ibarskom Kolašinu“. *Baština* 56: 389–406.
- Petrović, Petar Ž. 1938. „Ženidbeni običaji Muslimana u Novom Pazaru“. *Bratstvo* XXIX: 147–155.
- Pišev, Marko. 2019. „Između „azijatskog“ islama i „pravoslavnog“ slovenstva: jugoslovenski muslimani u ranoj srpskoj etnologiji“. *Antropologija* 19(3): 171–208.
- Rašljanin, Senko. 1985. „Nešto o ženskoj gradskoj nošnji Novog Pazara s kraja XIX i početka XX veka“. *Novopazarski zbornik* 9: 175–187.
- Ćulafić, Vukman. 1987. „Nešto o ranijim muslimanskim svadbenim običajima na primeru novopazarskih sela“. *Novopazarski zbornik* 11: 187–192.
- Wilson, Thomas M. 2005. „Drinking Cultures: Sites and Practices in the Production and Expression of Identity“. In *Drinking Cultures: Alcohol and Identity*, edited by Thomas M. Wilson, 1–24. Oxford – New York: Berg.

- Zlatanović, Sanja. 2003. *Svadba – priča o identitetu: Vranje i okolina*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Zlatanović, Sanja. 2007. “Svadba i konstruisanje identiteta”. U: *Kultura u transformaciji* ur. Dragana Radojičić, 35–46. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Васић, Оливера. 1986. „Улога игре на свадби у селима Сјеничко-пештерске висоравни“. У: *Фолклорој на Радовишко-Сјирумичкиој рејон: зборник од XXXI конгрес на Сојузој на здруженијата на фолклорисјиите на Јујославија*, ур. Цветанка Органчиева/Танас Вражиновски, 367–372. Скопје: Здружение на фолклористите на Македонија.
- Недељковић, Невенка. 1986. „Муслиманске свадбене поворке на Пештери“. У: *Фолклорој на Радовишко-Сјирумичкиој рејон: зборник од XXXI конгрес на Сојузој на здруженијата на фолклорисјиите на Јујославија*, ур. Цветанка Органчиева/Танас Вражиновски, 357–362. Скопје: Здружение на фолклористите на Македонија.

Biljana Anđelković

“Birjan Weddings”: The Elimination of Alcohol from Bosniak Wedding Celebrations in Novi Pazar

Abstract: The revitalization of Islam that has taken place in Novi Pazar over the past several decades represents a process with significant social and cultural consequences. Beyond the level of personal religiosity and religious practice, this process has become visible in various spheres of public and private life, including modes of dress, dietary practices, the organization of family and social gatherings, and ritual observances. These changes have had a particularly strong impact on the transformation of private celebrations, including wedding ceremonies. One of the consequences of these shifts has been the gradual removal of alcohol from wedding festivities, affecting not only the selection of beverages but also the form and duration of the celebration, the overall atmosphere of the event, and the ways in which weddings are perceived within the community today. This paper is based on ethnographic material collected in Novi Pazar during 2023 and 2024, and its aim is to demonstrate how contemporary weddings function as a space in which local tradition, religious identity, and broader social processes intersect. The omission of alcohol from these celebrations is identified as an important indicator of deeper social transformations shaping the identity of the Bosniak community.

Keywords: weddings, Novi Pazar, Islam, Bosniaks, de-alcoholization.

Primljeno: 11. 11. 2025.

Odobreno: 15. 12. 2025.